

היבטים לשוניים בפרשת פינחס עט

דקדוקי קריאה בפרשת פינחס ובהפטרות ובראשון של מטות

כה יא **בְּקִנְאָוֹ**: הנר"ן רפויה בשוא נח, עם זאת יש להשמיע האל"ף, לא – בְּקִנּוּ. וכן **בְּקִנְאָתִי**: ולא – בְּקִינְתִּי.

כה יב **שָׁלוֹם**: בחלק מספרי התורה הוא"ו של 'שלוש' קטועה

כה יג **וְהִיְתָה לוֹ**: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין אתי מרחיק, עם זאת הי"ד בשוא נע. **לֹא־לֵהֱיוֹ**: האל"ף כלל אינה נשמעת

כה טו **רֹאשׁ אֲמוֹת בֵּית-אֲבִיב בְּמִדִּין הוּא**: אין להתעכב על **אֲבִיב**, ויש להאיץ מעט את קריאת התיבה **בְּמִדִּין** להסמיכה לתיבה שלפניה שהרי הטפחא היא כאן המפסיק העיקרי

כה יח **כִּי צִרְרִים**: תיבת **כִּי** במונח ואיננה מוקפת לזו שלאחריה. **עַל-דָּבָר-פָּעוֹר**: גם כאן וגם בהמשך הפסוק **דָּבָר** – במקף ולא במונח **הַמִּכָּה** בטעם מרכא, **בַּיּוֹם-הַמִּגְפָּה** הבי"ת רפה.

כו ג **בְּעֶרְבָת**: געיה בעי"ן והרי"ש בשווא נח.

כו ז **הָרְאוּבֵנִי**: האל"ף כלל אינה נשמעת, כאילו כתוב 'הרובני'.

כו ט **קְרִיאֵי הָעֵדָה**: כאן הכתיב הוא **קְרֹאֵי** והקרי **קְרִיאֵי**, בתחילת הספר – הפוך! **בַּעֲדַת-קָרַח**: העמדה קלה בבי"ת למנוע הבלעת העי"ן החטופה, בדומה גם בהמשך פס' י **בְּאֶחָל**

כו יד **שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֲלָף**: יש להאיץ את קריאת תיבת **אֲלָף** להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע 'שנים ועשרים, אלף ומאתים'. **22,200** ולא **1,222** נכון הדבר גם בהמשך הפרק

כו טז **לְאֶזְנִי**: האל"ף במקף קטן

כו יז **לְאֶרֶוֹד**: הלמ"ד פתוחה

כו כ **לְשִׁלָּה**: במלרע

כו כג **לְפָנָה** במדויקים: הוי"ו רפה ללא דגש.

כו לג **לֹא-הָיוּ לוֹ**: טעם נסוג אחר לה"א **מַחֲלָה**: החי"ת בשוא נח ולא בחטף.

כו מה **לְחֹבֶר**: החית בסגול ולא בצירי

כו נג **לְאֵלָה**: למ"ד קמוצה

כו נד **וְלַמַּעֲט**: המ"ם בשווא נח

כו נט **יִלְדָּה**: יש להיזהר לא להניח את השווא שבלמ"ד, אחרת משנה משמעות. ובמיוחד לקוראים קמץ כפתח.

כו סב **הַתְּפִקְדוֹ**: ה"א במקף קטן תי"ו בשוא נח; פ"א במקף רחב, והקו"ף בשווא נע

כו סד **לֹא-הָיָה אִישׁ**: טעם נסוג אחר לה"א הראשונה

כז ג **בַּעֲדַת-קָרַח**: העמדה קלה בבי"ת למנוע הבלעת העי"ן החטופה. **לֹא-הָיוּ לוֹ**: טעם נסוג אחר לה"א

כז יג **וְרִאִיתָה אֹתָהּ**: הטעם לא עבר לתי"ו. **וְנִאֲסַפְתָּ** מלרע, הטעם בתי"ו.

¹ בחומשים סימנו געיא ברי"ש (עקב ריחוקה מהטעם) שעלולה להטעות לשוא, בעיקר מי שרגיל לקרוא כך.

מקומות נוספים (בפרק זה) שוי"ו ההיפוך לעתיד הפכה למלרע: **וְסִמְכָתָּ וְהֶעֱמַדְתָּ וְצִוִּיתָה וְנָתַתָּה**

כז יז **רָעָה**: אי הקפדה על קריאת העי"ן כהלכה עלולה לגרור אחריה שינוי משמעות

כז כא **וְשָׂאֵל לֹא**: טעם נסוג אחור לשי"ן

כח ד **הַכֶּבֶשׂ אֶחָד**: תיבה **אֶחָד** ללא ה"א הידיעה³

כח כד **כָּאֵלָה**: בלא מעט קהילות קיים מנהג מיותר לפיו הקהל מלווה את בעל הקריאה בזמן שהוא קורא תיבה זו⁴. במקרה כזה ועל מנת לתת לאנשים לשמוע את הקורא, כדאי להמתין מעט לפני קריאתה

כח כו **בְּהַקְרִיבְכֶם**: אזלא-גרש באותה תיבה, גם הבי"ת השנייה בשווא נע. **בְּשִׁבְעֵיכֶם**: הטעמה

משנית בעי"ן, מאיילא, צורתו כמו הטפחא. **מְקָרָא-קִדְשׁ**: יש געיא (מתג) במ"ם, עם זאת השוא בקו"ף נח. כן הדבר גם בהמשך.

כט ז **וּבְעֶשְׂרֹה**: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע

כ-לה: יש לשים לב להבדלים הדקים בין המקראות, פעמים עם וא"ו החיבור ופעמים ללא (לה **בַּיּוֹם**

הַשְּׁמִינִי, מִנְחָתָהּ, מִנְחָתָם), לפעמים בלשון יחיד ולפעמים בלשון רבים (לג **בְּמִסְפָּרָם**

כְּמִשְׁפָּטָם)

מלכים א יח מו – יט כא

יח מו **מִתְנַיִו**: המ"ם בקמץ קטן

יט ג **לִיהוּדָה**: הלמ"ד בחירק מלא, אין לבטא שווא תחת היו"ד. **וַיִּנָּח**: במלרע

יט ד **כִּי-לֹא-טֹב**: תיבת **כִּי** מוקפת ולא בתביר

יט ו **מְרַאשְׁתִּיו**: האלף בחטף. **וַיָּשָׁב**: השי"ן בקמץ קטן וכן הדבר גם בפסוק הבא וכן בעניין ובכל מקום

וַיָּקָם וַיֵּרָץ הקמץ בהברה הסגורה הלא-מוטעמת הוא חטוף.

יט ח **וַיָּקָם וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה**: טעם טפחא בתיבת **וַיָּקָם**

יט יב **קוֹל דְּמָמָה דְּקָה**: טעם טפחא בתיבת **קוֹל**

טו **מִדְבָּרָה** הבי"ת בפתח.

יח **וְהִשְׁאֲרָתִי** מלרע

כ **אֲשָׁקָה-נָא** השין בשווא נע עקב הדגש.

ראשון של מטות

יש לשים לב ולהקפיד על המפיקים המופיעים לעתים קרובות בקריאה זו ולא להיכשל, לדוגמא, בין 'אשה' ל'אִישָׁה':

ל ג **אֶזְרָא-הַשֶּׁבַע**: במלעיל **לְאָסֵר** אל"ף בשווא נח, אינה נחה ואינה בחטף.

ל ה **כָּל-נִדְרֶיהָ**: כבר שמעתי קוראים 'המקפידים' לבטא יו"ד אחר הר"ש, מנהג פסול מיסודו שאין לו על

² כך הוא בד"כ בל"ה בנין קל

³ בפרשת תצוה יש שינויים אחדים וכדאי לשים לב

⁴ אולי כי פסוק זה נקרא בכל ימי חג הפסח...

מה להישען. כמוכן שנכון הדבר גם לגבי **וְאֶסְרִיהָ**

ל ו **שְׁמַעוּ**: השי"ן בקמץ קטן. **וַיְלֵךְ** אין להשמיע את האל"ף של תחילת שם ה', לקרא כאילו כתוב 'וְדוֹנִי'.

יִסְלַח-לָהּ: געיה ביר"ד, עם זאת הסמ"ך בשוא נח.

ל י **וַיִּגְדֹּר** הנ"ן בצירי.

ל יג **וּלְאֶסֶר**: הלמ"ד בשווא נח

ל יד **כָּל-גִּידֵי הַנֶּגֶד** הנ"ן בצירי. **לְעֵנֶת**: הנ"ן בדגש חזק, לשון ענוי הנפש

מהספר תורת הטעמים של ידידנו הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' רצג
סוף פרק כה וראש פרק כו וידבר ה' אל-מִשֶׁה לֵאמֹר: צִרְּרֹר אֶת-הַמְּדִינִים וְהַפִּיתֶם אוֹתָם: כִּי
צָרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלִיהֶם אֲשֶׁר-נָכְלוּ לָכֶם עַל-דִּבְרֵי-פִעְזֹר וְעַל-דִּבְרֵי כְזָבִי בַת-נִשְׂיָא מִדִּין אַחֲתָם
הַמֶּכֶה בְּיוֹם-הַמִּגְפָּה עַל-דִּבְרֵי-פִעְזֹר: וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגְפָּה

פ וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מִשֶׁה וְאֵל אֶלְעָזָר בֶּן-אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: שְׂאוּ אֶת-רֹאשׁוֹ כָּל-עֵדֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל-יָצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל:

פיסוק הפרשיות⁵ מושך את ויהי אחרי המגפה והכוונה, שציווי השי"ת לצרור את המדינים – לא היה אחר המגפה דהיינו מיד, אלא אחרי המגפה – דהיינו לאחר שעבר איזה זמן [כידוע שאחר הוא סמוך ואחרי הוא מופלג – ראה רש"י בראשית טו א.]. והטעם שאיחר ה' דברו, הוא מפני שכל זמן שהיו ישראל בצער מן המגפה אם היה אומר להם השי"ת להכות את המדינים על שהחטאו אותם, היו אומרים שמיתתן אינה חשובה לפני המקום להנקם עליה – רק החטא שהחטאו, לכן המתין השי"ת שתתקור דעתם (אלשיך, ועיי עוד במפרשים).

ולפי פיסוק זה, מניין בני ישראל הנזכר אחר כך – אינו שייך למגפה, אלא היה נצרך לחלוקת הארץ. וככתוב להלן **לְאֵלֶּה תְּחַלֵּק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת** (במדבר כו, ג). אבל פיסוק הטעמים הוא וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגְפָּה וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מִשֶׁה וְאֵל אֶלְעָזָר בֶּן-אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: / שְׂאוּ אֶת-רֹאשׁוֹ כָּל-עֵדֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל. ולפי זה מניין בני ישראל שייך למגפה, וכפי שכתב רש"י משל לרועה שנקנסו זאבים לתוך עדורו והרגו בהם, והיה מונה אותן לידע מניין הנותרות (ראה תנח" פנחס 7). [ויעיי שם ברש"י שמביא פירוש נוסף: דבר אחר (סס): כשלאו ממלכיים ונמסרו למשה – נמסרו לו צמנין, עכשיו שקרב למות ולהחזיר לאנו – מחזיר צמנין, עכ"ל. פירוש זה אינו מתאים לכאורה עם פיסוק הטעמים, שכן איננו משייך את מניין בני ישראל אל המגפה]. ע"כ מתורת הטעמים.

א"ה. לקדמונינו בימי עזרא ולמעלה בקודש שנאמר עליהם וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּרֶשׁ וְשֹׁם שָׁכַל וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא (עזרא נחמיה ח, ח), ולפי חז"ל (ראה תחילת בבלי מס' מגילה) קראו בטעמים, וגם פיסקו פסוקים – הייתה סיבה מיוחדת לפסק כאן כך. אפשר לפרש כך. עד כה עסקנו במגפה ובפינחס ובנקמה. מכאן ואילך עם ישראל עובר לידי יהושוע בן-נון ומתכונן לכניסה לארץ-ישראל. בתחילת המעבר – מְנִיָּה אותם.

אור החיים דן בטעם הפסקא באמצע פסוק ובסוף דבריו אומר. עוד יש לתת טעם שהתחיל הפרשה מאמצע הכתוב על פי דבריהם ז"ל (במד"ר פכ"ג) שאמרו וזה לשונם כשיצאו ישראל ממצרים ונמסרו למשה נמסרו במנין כשקרב למות החזירם במנין עד כאן, והוא

⁵ לגבי פיסוק הפרשיות ראה עוד דברים ב ח, ושפ פסי טז-יז, ויתכן שחילוק זה במשמעות בין חלוקת הפרשיות בכתיבת ס"ת ובין פיסוק הפסוקים לפי הטעמים – הוא כעין יקרי וכתיב. א"ה. ראיתי באיזה מקום שהפיסקות באמצע פסוק מוכיחות שפיסוק הפרשיות ופיסוק הפסוקים נעשו ע"י אנשים שונים. השערה משונה זו אינה מתקבלת ולו כי כמעט בכל המקומות האלה הפיסוקה היא במקום שלא מסתבר לסיים שם פסוק וכל שכן פסקא.

מה שנתכוון בהתחלת הפרשה ויאמר ה' אל משה וגו' לומר כי בלא טעם אחרי המגפה יש טעם במנין זה כדי להחזירם במנין כאמור, אלא שהיתה גם כן סיבה אחרת שהיא אחרי המגפה, ונמצאו שתי סיבות המנין נרמזות באמצעות התחלת פרשה באמצע הכתוב: ע"כ מאור החיים. ע"כ

הפטרות פינחס

מדפי פרשת השבוע בר-אילן פינחס עט

**בנו שפיגל מרצה בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר-אילן.
הכיכר לא נכשל אליהו בדברי שקר ובגזל – אז בבואו אל רבי עקיבא ואשתו?**

כאשר פרשת פינחס חלה לפני צום י"ז בתמוז, כמו השנה (עט), והיא אינה נכללת בשלוש השבתות שלפני תשעה באב, כי אז, אין מפטירין בה את הפטרה הראשונה מתלתא דפורענותא, "דברי ירמיהו", אלא מפטירין בה "ויד ה' חיתה אל אליהו" (מלכים א, יח, מז-יט, כא).

הקשר בין הפטרה זו לפרשתנו מתבאר יפה לאור דברי חז"ל כי "פינחס זה אליהו".⁶ כך למשל, מובא בילקוט שמעוני, פנחס, רמז תשעא (ממדרש ילמדנו): "אמר רבי שמעון בן לקיש: פינחס הוא אליהו. א"ל הקדוש ברוך הוא: אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה, אף לעתיד לבא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני, שנאמר (מלאכי ג, כג-כד): "הִנֵּה אֶנְכִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה'... וְהָשִׁיב לְבָ אֲבוֹת עַל בְּנֵיהֶם".

א"ה. שאלתי כמה חברים על הקשר בין הפרשה להפטרה וזה מה שקיבלתי מפני שפנחס הוא אליהו וקנא לאלקיו בפרשה זו וגם בענין ההפטרה כתיב קנא קנאתי ליה' אלהי עבאות (מלכים א, יט, י) וגו'. (לבוש או"ח תקמ"ט) השאלה אם דברי האגדה האלה שפינחס זה אליהו עמדו לפני קדמונינו מתקני ההפטרה. על זה שלח אלי רב אחד

גם אם לא עמדו בפני מתקני ההפטרה דברי קדמונינו (בפרד"א מז) פינחס זה אליהו, מסתבר שמה שעמד בפני האומר פינחס זה אליהו עמד בפני מתקני התקנה – הדמיון הרב שבין שתי הדמויות.

ר' חיים פלטיאל במדבר פרק כה (עפ"י ילק"ש)
יש אומ' פנחס זה אליהו דאיתי ג"ש קנאה קנאה, כתיב הכא בקנאו את קנאתי וכתיב התם קנא קנאתי.

רלב"ג מלכים א יז **א"ה.** כדי שאוכל להביא את המובאות מהמקרא מנוקדות בצירוף מראי מקום התאמתן את המובאות שהביא מהמקרא מהזכרון בשינוי ללשון המקרא.

וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז"ל כי פנחס⁷ זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתייחסות. והנה נזכר בתורה שהשם יתברך נתן לו את בריתו שלום, ואמר הנביא בְּרִיתִי הָיְתָה אֵתוֹ חַיִּים וְחֵשְׁלוֹם (מלאכי ב, ה), ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים נפלא. והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב וּפִינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה עֲלֵיהֶם לְפָנִים ה' עֹמֵד (דברי הימים א, ט, כ) וכבר בארנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גדעון ואל יפתח⁸ והיה נושא אותו רוח ה' כמו מלאך ה' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה

⁶ ראה: תרגום המיוחס ליונתן, במ' כה:יב: "וְאַעֲבֹדֶינָהּ מִלֶּאֱזָר קָיִים וַיְיָחִי לְעֵלְמָא לְמִבְעֻרָא גְאוּלְתָּא בְּסוּף יוֹמָיָא", פרקי דרבי אליעזר, סוף פרק כט ופרק מז: רבינו בחיי, במ' כה:יא-יב.
⁷ משום מה רגיל בתורה שבעל פה הכתיב פנחס ללא יו"ד, כבר הוזכר אצלנו עניין זה.

⁸ לא מצינו מלאך שנגלה אל יפתח, אולי כוונתו לכתוב לפני הופעת יפתח, בשופטים י [יא] וַיֹּאמֶר ה' אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא מִמְּצָרִים וּמִן-הָאֲמָרִי וּמִן-בְּנֵי עַמּוֹן וּמִן-פְּלִשְׁתִּים: [יב] וַיִּצְדֹּקִים וַעֲמָלֵק וּמַעֲזָן לְחָצוֹ אֶתְכֶם וַתַּעֲזְקוּ אֹתִי וְאִשְׁמִיעָה אֶתְכֶם מִיָּדָם: [יג] וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אוֹתִי וַתַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים לָכֵן לֹא-אֹסִיף לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם: [יד] לָכֵן וַתַּעֲזְקוּ

אמר ותורה יבקשו מפיחו כי מלאך ה' עבדות הוא (מלאכי ב, ז). ולזאת הסבה אמר לפניו (ו)ה' עמו.

והנה מצאנו באלהיו שאמר לש"י קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבתי (מלכים א, יט, ד) ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו, ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע, וזה כי אחר זה בא מכתב מאלהיו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר דברי הימים [א"ה]. כיון שלצערנו ממעטים ללמוד נביאים וכתובים אני מביא כאן את המקרא שאליו מתכוון הרלב"ג: וַיבֹא אֵלָיו מִכְתָּב מֵאֱלֹהֵי הַנְּבִיא לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי דָוִיד אֲבִיךָ תַחַת אֲשֶׁר לֹא הִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי יְהוֹשָׁפָט אֲבִיךָ וּבְדַרְכֵי אֲסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה (דברי הימים ב, כא, יב) והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שֶׁלֶקַח אֱלֹהֵי מָאֲתוֹ כִּאֲמָרוֹ נָחָה רוּחַ אֱלֹהֵי עַל אֱלִישָׁע (מלכים ב, ב, טו). והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאומרו חי ה' [עבדות] אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לֹלִי פָנִי יְהוֹשָׁפָט [מֶלֶךְ יְהוּדָה] אֲנִי נִשְׂאָ (מלכים ב, ג, יד) וגו' וזה לאות כי אליהו חי אחר זה. ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו, אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה, כי כבר נכללו בדברים ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם. והוא מה שגנהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו ששיגהו עונש נפלא על זה כמו שנו' שם, וזה לא יתכן שיעיד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אעפ"י שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא, כי השם ית' לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד. ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמר קח נא את נפשי.

ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שלח לך את אליהו הנביא (מלאכי ג, כג) עם ה"א הידיעה. ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאלהיו והנה מצאנוהו ג"כ לפנחס כמו שזכרנו, ומצאנו בשניהם נשיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה', ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו, הנה מן הראוי שנא' כי פנחס זה אליהו, כי יותר ראוי שיונח זרות אחד משיונחו שני זריות. והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתיישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים. ע"כ מהרלב"ג.

מראית העין מהרב חיד"א מסכת זבחים פרק יב – טבול יום ואפשר לומר דהיסוד נקרא שלום והוא [– פנחס] קנא ליסוד והרג זמרי לכך זכה לעשות שלום בין השבטים דשלום הוא בחינת יסוד. ועוד אחרת, פנחס זה אליהו זכור לטוב וקנא על הברית והוא בא בכל ברית ובעה"י אליהו בא לעשות שלום והשלום יסוד עולם וז"ש הנני נותן לו את בריתי שלום. ע"כ. קשר על דרך הקבלה בין אליהו לפנחס. נמשיך בדברי בועז שפיגל נר"ו

אכן, מן המפורסמות הוא, כי מאז שעלה אליהו בסערה השמימה, עוד בטרם יבוא באחרית הימים, הוא נמצא וגם פועל בעולמו, ולעיתים אף מראה את עצמו לבריות.

כבר חז"ל העמידו על כך בתיאורים ובסיפורים רבים, ואחד מהם, שנתייחס אליו כאן, הוא המסופר בבבלי נדרים נ ע"א, על תחילתו של רבי עקיבא, וזה לשונו:

אֱלֹהֵי־אֱלֹהִים אֲשֶׁר בְּחִרְתָּם בָּם הָמָּה יוֹשִׁיעוּ לָכֶם בְּעֵת צָרְתְּכֶם: [טז] וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי חֲטָאֵנוּ עֲשֵׂה־אַתָּה לָנוּ כְּכֹל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ אֲךָ הַצִּילָנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה: [טז] וַיִּסְּרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֶּכֶל מִקִּרְבָּם וַיַּעֲבְדוּ אֶת־ה' וַתִּקְצֹר נַפְשׁוֹ בְּעַמֶּל יִשְׂרָאֵל:

ר' עקיבא איתקדשת ליה ברתיא (דבר) דכלבא שבוע, שמע (בר) כלבא שבוע אדרה הנאה מכל נכסיה, אזלא ואיתנסיבה ליה. בסיתוא הוה גנו בי תיבנא, הוה קא מנקיט ליה תיבנא מן מזייה, אמר לה: אי הואי לי, רמינא ליך ירושלים דדהבא. אתא אליהו אידמי להון כאנשא וקא קרי אבבא, אמר להו: הבו לי פורתא דתיבנא, דילדת אתתי ולית לי מידעם לאגונה. אמר לה ר' עקיבא לאנתתיה: חזי גברא דאפילו תיבנא לא אית ליה. נתרגום: רבי עקיבא התקדשה לו בתו של בר כלבא שבוע. שמע בר כלבא שבוע והדיר את בתו הנאה מכל נכסיו. הלכה ונישאה לו לר"ע. בחורף הם היו ישנים בבית התבן. היה ר"ע מלקט תבן משערה. אמר לה: אם היה בידי, הייתי עושה לך תכשיט "ירושלים של זהב". בא אליהו ונדמה להם כאדם, אמר להם: תנו לי מעט תבן, שאשתי ילדה, ואין לי דבר להניח תחתיה. אמר לה ר"ע לאשתו: ראי את האיש הזה שאפילו תבן אין לו.

נדון עתה בשני קשיים בדבריו של אליהו – "הבו לי פורתא דתיבנא, דילדת אתתי ולית לי מידעם לאגונה".

קושי א': האם לא נכשל אליהו בדברי שקר באמירתו זו? – הכיצד אמר אליהו דברים אלו, שאשתו ילדה ואין לו תבן עבורה, והרי מאות שנים כבר חלפו עברו מאז חי אליהו עלי אדמות, וכעת אין לו לא אישה ולא ילדים! – וכלום חז' הוציא דבר שקר מפיו, "והתורה אמרה (שם' כג:ז) 'מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֹק' (עפ"י כתובות יז ע"א), וכן נצטוונו (ויק' יט:א) 'וְלֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעֵמִיתוֹ'. והדגישו ראשונים ואחרונים, כי יש להימנע ולהתרחק מן השקר בכל דבר ועניין?

רבים יישבו קושי זה על יסוד האמור בבבלי יבמות, סה ע"ב: "מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום". ומן הסוגיה שם עולה שבכלל "השלום" הוא מניעת צער מן הזולת. וכך עולה גם מסוגית הבבלי, כתובות יז ע"א: "אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריהם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגנוו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו. מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות". וכתב הריטב"א (כתובות שם): "ישבחנו בעיניו או יגנוו בעיניו. פירוש דכל שהוא מפני דרכי שלום, אין בו משום מדבר שקר תרחק".

לאור זאת הציעו אחרונים,⁹ מאחר שלא בא אליהו אל רבי עקיבא ואשתו אלא בשביל להקל עליהם, ולו קצת, מצער עונים ודלותם, וכפי שפירשו המיוחס לרש"י והר"ן (נדרים שם, ובלשון הר"ן): "אתא אליהו אדמי להון כאנשא – כדי לנחם אותם ולהראות להם שיש עניים יותר מהם". אם כן, לשם השגת יעדו זה, היה מותר לו לאליהו לשנות מן האמת!

אכן, על יישוב זה עדיין קצת קשה, לפי מה שכתבו חלק מן האחרונים,¹⁰ שעיקר ההיתר הוא "לשנות בדבר השלום". כלומר, לומר דבר המשתמע לשני פנים, או דבר שיש בו אמת חלקית. אבל לומר שקר בוטה, נחרץ ומוחלט זאת אסור בכל

⁹ למשל: ספר החינוך, מצוה עד, מצוה תז. וכן כתב ר"א אזכרי, ספר חרדים, פי"ב, נו (מהד' ירושלים, תש"ן, עמ' עד): "מצות עשה לדבר אמת אפילו במילי דעלמא דליכא בהו דררא דממונא, שנאמר 'מדבר שקר תרחק'. ועד כמה נזהרו והקפידו חז"ל וחכמי הדורות על מידת האמת, ראה למשל: ר"א טובולסקי, מדבר שקר תרחק, ב"ב, תשל"ח.

¹⁰ ר"י חיים, שו"ת תורה לשמה, סי' שסד (אופנים בהם מותר לשנות בדיבורו), מהד' אהבת שלום, ירושלים, תשע"ג, עמ' שצה. ובדורנו ראה למשל: ר"ח פיש, תתן אמת ליעקב, ירושלים, תשע"ה, פרק ה, יא, עמ' קנב-קנג; ר"ד אריאב, לרעך כמוך, חלק ה, ירושלים, תשע"ב, איסור שקר, פ"ד, יב, עמ' 356-357.

¹¹ למשל: ר"י עטלינגר, ערוך לנר, יבמות סה ע"ב, ד"ה כה תאמרו ליוסף: ר"ר מרגליות, קונטרס "חסדי עולם", נדפס בסוף ספר חסידים, לר"י החסיד, מהד' ר"ר מרגליות, ירושלים, תש"ז, עמ' תקצד-תקצו.

אופן ועניין. וכאן, לכאורה, דברי אליהו על אשתו שילדה אינם אלא המצאה מוחלטת!

קושי ב': האם לא נכשל אליהו בגזל בבקשתו זו? – עוד יש לתהות: וכי לא נכשל כאן אליהו ח"ו בגזל? – שהרי הוא ביקש תבן עבור אשתו שילדה, ופשוט שלא נתן לה ולא יכול לתת לה, וכלום חלילה הוציא ממון במרמה מידי בעליו?¹² יש לזכור, כי גם אם נאמר שלא היה בתבן שקיבל אליהו "שווה פרוטה", הרי שעדיין יש בכך איסור גזל. כך למשל, כתב הרמב"ם, הל' גזלה ואבדה, פ"א ה"ב: "ואסור לגזול כל שהוא דין תורה". ומן המסופר בירושלמי דמאי, פ"ג ה"ב, עולה שחז"ל נזהרו שלא לקחת קיסם מגדר הכרם או מחבילת קיסמים (לשם ניקוי השניים) – וזאת למרות שהוא דבר מועט ביותר, שאין בני אדם מקפידים עליו!

ייעשוב א': אליהו לא לקח מהם תבן – יש לשים לב כי לפנינו בתלמוד (גם בנוסח כתבי היד) לא נאמר שרבי עקיבא ואשתו אמנם נתנו לו תבן, ואם כן אפשר לומר, שעד שבאו לתת לו כבר נעלם אליהו והסתלק, וממילא לא לקח ולא גזל מהם דבר. וכבר נתבאר לעיל, שעיקר בואו של אליהו לא היה אלא בשביל לנחמם ולייעב את דעתם, וזאת השיג אליהו בעצם בקשתו מהם גם ללא נטילת התבן. אולם, יש מרבתינו הקדמונים שונקט שנתנו לו תבן, כך למשל, רבינו ניסים ב"ר יעקב מקירואן (לפני כאלף שנה) מביא את המעשה הזה בחיבורו "חיבור יפה מהישועה", ובין השאר כותב (מהד' הירשברג, ירושלים, תשי"ד, פי"ג, עמ' לו): "אמר: אין לנו כלום חוץ מעט תבן. אמר לו: תנו לי ממנו! נתן לו. ... ומסופר שהיה זה אליהו ע"ה". ואם כן, לפי גישה זו, נידרש ליישובים אחרים.

ייעשוב ב': אליהו לקח והחזיר – יש מקום להציע שאליהו אמנם קיבל מהם מעט תבן, אבל בשלב מאוחר יותר, מבלי שייראה הדבר, שב והחזירו להם או שילם להם עליו בדמים. וכבר מצאנו במעשים על-אודות אליהו שלעיתים הוא לוקח ומחזיר!¹² – ואולם, דומה שיישוב זה תלוי בשיטות הפוסקים באלו תנאים מותר לעשות כן – לגזול על מנת לשלם. שכן, יש שכתבו שמותר לקחת ללא רשות ולשלם רק בדבר העומד להימכר בוודאות, ויש שכתבו שמותר לגזול רק אם ישלם יותר משווי של הדבר וכאשר אמצעי התשלום מזומן בידו. ומנגד, יש שאסרו לעשות כן בכל אופן, למעט "להציל עצמו".¹³

ייעשוב ג': אליהו לקח עבור עני אחר – יש מקום לשער שאליהו לקח מהם מעט תבן, אבל לאחר מכן הלך ונתן אותו לעני שאשתו ילדה. אפשרות זו תובן יפה לאור המסופר בירושלמי פאה, פ"ח ה"ח:

רבי זכריה חתני דר' לוי היו הכל מליזין עליו, אמרו דלא צריך והוא נסב. כד דמוך בודקין ואשכחון דהוה מפליג ליה לחורנין. [תרגום: רבי זכריה חתנו של ר' לוי היו הבריות מרננים עליו שהוא אינו עני ונטל צדקה. כאשר נפטר בדקו ומצאו שהוא היה מחלק את הצדקה לאחרים].

¹² למשל: אלפא ביתא דבן סירא, אות כ, בתוך: אוצר המדרשים, מהד' רי"ד אייזענשטיין, ניו-יורק, תרע"ה, ח"א, עמ' 39: "מיד החזיר לו אליהו ז"ל כל מעותיו והכניסם לכיסו והוא לא ידע מאומה ממעותיו", ע"ש כל העניין. א"ה. אוצר המדרשים כמו כל כתבי אייזשטיין הוא מקור אכזב, אייזשטיין ידוע כזיזף.

¹³ ראה: טור, חו"מ, סי' שנט, ב-ג; שו"ע, שם, ובנושאי כליהם: מהרש"ל, ים של שלמה, ב"ק פ"ו, אות כז. אכן, נימוקם של האוסרים הוא שאין ביד האדם לדעת מה רצון חברו ומה העדפותיו. ולכן אסור לסחור בממון חברו שלא מדעתו אף אם יחזיר לו יותר. ואולם מאחר ש"קמי שמיא גליא", אם כן גם לדעתם אפשר לומר שלאליהו היה מותר לעשות כן, משום שידע שאין במעשהו שום צד חסרון לר"ע ולאשתו אלא רק רווח ותועלת, ובפרט אם השיב יותר ממה שלקח!

מעשה זה מלמד שמותר למי שאינו עני להציג עצמו כעני כדי שיתנו לו והוא ייתן לעניים! – כך הורו ראשונים ואחרונים,¹⁴ וכך כתב בדורנו ר' חיים קנייבסקי (דרך אמונה, הל' מתנות עניים, פרק י הי"ט, אות עד): "ומ"מ מותר לעשיר לומר שהוא עני ויתנו לו, והוא יחלקם לעניים בני טובים שמתביישים ליטול".

אמור מעתה, אפשר שכך נהג אליהו אז בבואו אל ר"ע ואשתו, ומנוקה הוא אפוא מכל אבק גזל. ויותר מכך אפשר וקרוב לומר, כי כאשר אליהו "אידמי להון כאנשא" לא היה זה בדמות אדם בעלמא, אלא הוא נראה בדמותו של אותו עני שאשתו ילדה! – ונמצא שר"ע ואשתו ראו לנגד עיניהם את מי שבאמת יקבל מהם את התבן. כמו כן, באמרו להם "דילדת אתתני, ולית לי מידעם לאגונה" אכן ביטא אליהו אמת לאמיתה, ומיושב אפוא בזאת גם הקושי הראשון שהועלה כאן – ומה לי אם נאמרה האמת הזאת מפיו של אותו עני עצמו או הושמעה מפיו של אליהו שהופיע בדמותו?!

א"ה. יש דיונים שונים בעניין מעמד אליהו הנביא. אם דינו כמלאך, ואז דיני התורה אינם חלים עליו, או שלפחות בהופיעו בעולם שלנו מעמדו כלפני עלותו השמימה. כללית, אין שואלים על קדמונינו מה שלא מצאנו בדברי חז"ל. יש אומרים שכל גילוי של אליהו אינו בלבוש גשמי ממש. כאן יתכן שהוא כלל לא נגלה אליהם אע"פ שכתוב אדמי להו. נעמוד בזה.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

ברתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺

¹⁴ למשל: ר"י החסיד, ספר חסידים, מהד' ר"ר מרגליות, ירושלים, תשי"ז, סי' שיה, עמ' רמז-רמה; ר"א פאפו, אורות אלים, שער הש"ס, מסכת שקלים, אות צח.